

Vlaanderen
is landbouw & visserij

ILVO-BELEIDSBRIEF 2017.01

LEVENSLANG LEREN ALS ANTWOORD OP COMPLEXE UITDAGINGEN IN DE LANDBOUW

LIES DEBRUYNE, LAURE TRISTE, FLEUR MARCHAND

ILVO

INSTITUUT VOOR
LANDBOUW-, VISSERIJ-
& VOEDINGSONDERZOEK

INHOUD

- 1 / Waarom agro-ecologie als vertrekpunt? 3
- 2 / Complexe uitdagingen vragen nieuwe competenties 5
- 3 / Levenslang leren wordt een noodzaak 6
- 4 / Actief ontwikkelen van een stimulerend landbouwbeleid 8

www.ilvo.vlaanderen.be

LEVENSLANG LEREN ALS ANTWOORD OP COMPLEXE UITDAGINGEN IN DE LANDBOUW

LIES DEBRUYNE, LAURE TRISTE, FLEUR MARCHAND

COLOFON

ILVO-beleidsbrief juni 2017.01

Instituut voor Landbouw- en Visserijonderzoek
Eenheid Landbouw en Maatschappij
Burg. Van Gansberghelaan 115 bus 2
9820 Merelbeke
Tel. +32 9 272 23 60
lies.debruyne@ilvo.vlaanderen.be
www.ilvo.vlaanderen.be

Gelieve naar dit werk te refereren als volgt:
Debruyne, L., Triste, L., Marchand, F. (2017).
Levenslang leren als antwoord op de complexe
uitdagingen in landbouw. ILVO-beleidsbrief
2017.01

Deze nota is gebaseerd op het eindrapport
van de studie "Agro-ecologie als hefboom
voor educatie oor duurzame land- en tuin-
bouw: doorlichting van actoren, aanbod
en omkadering en aanbevelingen voor het
beleid", die liep van juni 2015 tot april 2017, in
opdracht van Departement Omgeving

Elke landbouwer dient met de complexe uitdagingen van de hedendaagse landbouw om te gaan. Nieuwe kennis en vaardigheden zijn een absolute noodzaak. Wij stellen 6 kerncompetenties voor, geënt op agro-ecologische principes, als antwoord hierop. Ongeacht zijn productiesysteem, kan elke landbouwer baat hebben om zich deze competenties eigen te maken en het agro-ecologisch concept toe te passen, binnen de context van zijn bedrijf en het Vlaamse landbouw- en voedingssysteem. Het beleid kan de implementatie van een brede educatieve aanpak bevorderen door in te zetten op samenwerking, de ondersteuning van lerende netwerken, en het creëren van ruimte voor vernieuwende lesvormen.

1 / WAAROM AGRO- ECOLOGIE ALS VERTREKPUNT?

De stijgende wereldbevolking, globalisering, klimaatverandering, milieuproblemen, verstedelijking, economische en financiële crisissen zetten ons landbouwsysteem onder druk. Het concept en de wetenschap “agro-ecologie” wil aangrijpingspunten bieden om deze complexe uitdagingen aan te gaan en bij te dragen aan de verduurzaming van het landbouw- en voedselsysteem. Dit gebeurt door een doorgedreven systeemgerichte aanpak, waarin een evenwicht in de natuurlijke processen en met de natuurlijke omgeving nastreeft wordt, en waarin alle socio-economische actoren uit de productie- en consumptieketen en gebruikers van de open ruimte betrokken worden.

Agro-ecologie is dan ook eerder een richtinggevend concept, dan een duidelijk definieerbaar begrip. Dit concept is door de jaren heen geëvolueerd tot een integratieve studie, of de ecologie, van het volledige agrovoedingssysteem, waarbij ecologische, economische en sociale dimensies samen worden meegenomen.¹ Deze definitie omvat dus het hele agrovoedingssysteem en verenigt op deze manier de productieve dimensie met de dimensie van de keten en de consumptie.

Op basis van deze definitie werden agro-ecologische principes² ontwikkeld, die de complexiteit van het concept proberen te vatten. Ze kunnen ruwweg onderverdeeld worden in ecologische, socio-economische en basisprincipes. Deze principes laten toe om richting te geven aan ontwikkeling en opleiding.

1 Francis et al. (2003) *Agroecology: the ecology of food systems*. Journal of Sustainable Agriculture 22, 99-118

2 Altieri (1995) *Agroecology: The Science of Sustainable Agriculture*, 2nd ed., Westview Press; Dumont et al.(2016). *Clarifying the socio-economic dimensions of agroecology: Between principles and practices*. *Agroecology and sustainable food systems*. Volume 40 (1), 24-47; Stassart et al. (2012). *L'agroécologie: Trajectoire et potentiel pour une transition vers des systèmes alimentaires durables*. In: Van Dam D. et al. (Eds). *Agroécologie: Entre pratiques et sciences sociales*. Educagri Editions, 2012.

Tabel 1: Overzicht van principes die invulling geven aan het concept agro-ecologie

ECOLOGISCHE PRINCIPES

Recycleer biomassa, verbeter de beschikbaarheid van voedingsstoffen en breng de kringlopen van voedingsstoffen in evenwicht.

Zorg voor zo goed mogelijke groeiomstandigheden voor planten, door een goed beheer van het organisch stofgehalte, een verbetering van het bodemleven en zo weinig mogelijk gebruik van petrochemische middelen (bemesting, pesticiden, fossiele brandstoffen).

Beperk de verliezen van wat zonlicht, water en bodem te bieden hebben. Bv. door microklimaatbeheer, wateropvang, bodembeheer door middel van groenbedekking en door land tegelijk voor veeteelt en gewasproductie te gebruiken.

Streef naar een mengeling en afwisseling van soorten en genetische varianten op je bedrijf. Bv. door teelten in de tijd met elkaar af te wisselen, maar ook door verschillende teelten tegelijk naast elkaar te telen.

Zorg voor voordelige interacties en samenwerkingen tussen verschillende soorten en gewassen. Dit verbetert de werking van de ecologische processen, en hun voordelige effecten voor het bedrijf (ecosysteemdiensten).

Gebruik biodiversiteit om nieuwe vormen van landbouwproductie te bedenken om veerkrachtige en duurzame landbouwbedrijven en autonome landbouwers te verzekeren.

SOCIO-ECONOMISCHE PRINCIPES

Streef naar meer financiële onafhankelijkheid en controle over economische en technische beslissingen voor landbouwers (bv. minder grote afhankelijkheid van toeleveranciers door minder externe inputs te gebruiken).

Waardeer diverse vormen van kennis, inclusief lokale, traditionele en praktische kennis, zowel voor het identificeren van problemen en bij het zoeken van oplossingen.

Het agro-voedingssysteem speelt een belangrijke rol in plattelandsontwikkeling en het behoud van het netwerk op het platteland. Landbouwers vormen lokale partnerschappen en netwerken met consumenten, producenten en verwerkers.

Landbouwers zijn een gelijkwaardige partner binnen het agro-voedingssysteem. Ze kunnen zich zo zelfstandig mogelijk ontwikkelen ten opzichte van invloedrijke spelers in de (wereld)markt.

SOCIO-ECONOMISCHE PRINCIPES

Denk zoveel mogelijk vanuit systemen: zoom achtereenvolgens in en uit op verschillende componenten van het systeem, en erken relaties tussen de verschillende componenten. Dit betekent afwisselend analytisch en holistisch denken, om gevolgen van beslissingen zowel op korte als lange termijn in te schatten, rekening houdend met de draagkracht van het systeem.

De principes worden gelijktijdig toegepast.

2 / COMPLEXE UITDAGINGEN VRAGEN NIEUWE COMPETENTIES

Om met de complexiteit van de huidige uitdagingen om te gaan, zal de Vlaamse landbouwer nieuwe vormen van kennis, vaardigheden en attitudes moeten ontwikkelen. Agro-ecologische innovatie speelt hierop in door, via een geïntegreerde aanpak van de ecologische en socio-economische uitdagingen, te streven naar een duurzamer landbouw- en voedingssysteem. Binnen deze aanpak wordt zelden met standaard oplossingen gewerkt, maar wordt er steeds rekening gehouden met de welbepaalde context waarin de landbouwer werkt. Daarbij is het noodzakelijk om aandacht te hebben voor heel wat uiteenlopende thema's, zoals het productieproces, de lokale en landschappelijke impact, de bredere economie van landbouwbedrijven en gemeenschappen, en andere sociale dimensies van landbouw (incl. het betrekken van families en organisaties in het politieke proces).

Om de agro-ecologische principes in de dagelijkse landbouwpraktijk te vertalen, identificeerden we 6 kerncompetenties¹ die als cruciaal beschouwd kunnen worden voor een landbouwer in een agro-ecologisch productiesysteem. Echter, we zijn er van overtuigd dat elke landbouwer baat kan hebben om zich deze competenties eigen te maken. De 6 kerncompetenties kunnen telkens gerelateerd worden aan specifieke sets van kennis, vaardigheden en attitudes².

Het onderzoek definieerde 6 cruciale kerncompetenties voor een landbouwer in een agro-ecologisch productiesysteem.

¹ Een competentie wordt hier gedefinieerd als het vermogen om kennis, vaardigheden en attitudes op een geïntegreerde manier toe te passen, om een bepaalde activiteit te beoefenen.

² Voor een gedetailleerd overzicht van de kennis, vaardigheden en attitudes verbonden aan elke competentie verwijzen we naar het eindrapport van onze studie.

- **Systeemdenken en -handelen:** Om tot een duurzaam systeem te komen, moeten alle componenten van dat systeem duurzaam zijn. De landbouwer herkent de relaties tussen systeemcomponenten onderling en tussen systeemcomponenten en het groter geheel. Verder moet hij/zij zowel op korte als lange termijn rekening houden met de impact van zijn beslissingen.
- **Engagement:** De landbouwer engageert zich om in zijn handelen steeds rekening te houden met de ecologische draagkracht van het systeem. Hij/zij gaat bewust om met zijn omgeving. Hierbij wordt 'de omgeving' beschouwd in ruime zin, i.e. zowel bodem, planten, dieren als medemens.
- **Observatie en creativiteit:** Een agro-ecologische landbouw is context-specifiek en kan niet steeds bouwen op standaardprotocols of algemene best practices. De landbouwer neemt daarom beslissingen op basis van rijke observatie, met gebruik van verschillende zintuigen. Deze observaties vormen een basis voor experiment en het creatief omgaan met problemen, veranderingen en uitdagingen.
- **Kritische reflectie:** De landbouwer onderwerpt zichzelf en zijn omgeving aan een kritische reflectie. Hij/zij probeert los te komen van vooronderstellingen en handelt en denkt volgens zijn visie op de toekomst.
- **Emancipatie en autonomie:** De landbouwer streeft zoveel mogelijk naar autonomie in het nemen van beslissingen vanuit het systeem waarin hij/zij functioneert. Hij houdt zich niet vast aan bepaalde bedrijfsmodellen, standaardprotocols of algemene best practices, en maakt zich zo weinig mogelijk afhankelijk van personen of organisaties waar hij/zij zelf geen controle over heeft.
- **Sociale openheid:** Enerzijds communiceert de landbouwer open over zijn praktijken, kennis, waarden en visie. Anderzijds kan hij/zij op een efficiënte manier gebruik maken van kennis, vaardigheden en kritieken uit de omgeving.

3 / LEVENSLANG LEREN WORDT EEN NOODZAAK

De uitdagingen waarmee de Vlaamse landbouwer moet omgaan zijn niet alleen complex, ze veranderen ook doorheen de tijd, net als de context waarin hij opereert. De inzichten en visie van de landbouwers op hun landbouwsysteem zijn in deze situatie idealiter een dynamisch gegeven, continu gevoed door deze uitdagingen. De agro-ecologische principes en de bijhorende competenties bieden een goede basis voor duurzame innovatie en vernieuwing. Dit alles vraagt om een bijhorend levenslang leerproces, waarin elk van de verschillende vormen van educatie een rol te spelen hebben. Zowel formele educatie (via het klassieke onderwijs), non-formele educatie (naschoolse opleidingen en vormingen) als informele educatie (alomtegenwoordig, steunend op heel uiteenlopende informatiebronnen³) zijn van belang om dit proces te voeden⁴.

We identificeerden echter verschillende knelpunten die de integratie van agro-ecologische principes en de kerncompetenties in landbouwenducatie belemmeren. Daarom stellen we 3 centrale aanbevelingen voor waarbij ook voor het landbouwbeleid en de landbouwsector een duidelijke rol is weggelegd.

ZET IN OP SAMENWERKING TUSSEN VERSCHILLENDE ACTOREN ACTIEF IN LANDBOUW EN/OF EDUCATIE.

Tijdens het onderzoek werd regelmatig aangegeven dat diverse beleidsactoren nog beter kunnen samenwerken. Op dit moment wordt door de verschillende diensten en administraties nog teveel tegenstrijdige informatie verstrekt. Vaak is dit doordat de geldende wetgeving ook tegenstrijdig en rigide is waardoor de implementatie van innovatieve landbouwpraktijken belemmerd wordt.

³ Een volledig overzicht van welke bronnen hierbij worden vermeld door landbouwers is terug te vinden in het eindrapport

⁴ We verwijzen in dit verband ook naar de rol van educatie in het bereiken van duurzame ontwikkelingsdoelstellingen aangenomen door de VN, en dus ook België, in 2015 (UNESCO, 2017). Een aantal doelstellingen kunnen direct gelinkt worden aan duurzame landbouw (bv. SDG2, SDG 15) en educatie (bv. SDG 4). Deze kunnen dienen als kapstok om agro-ecologie meer te verankeren in het educatieve aanbod voor landbouwers.

De integratie van agro-ecologie in landbouwenducatie vraagt samenwerking op 2 vlakken: tussen administraties onderling en met organisaties in omliggende regio's en landen.

In de eerste plaats, is er dus de duidelijke vraag naar meer samenwerking tussen de verschillende diensten en beleidsdomeinen om wetgeving af te stemmen en ruimte te maken voor agro-ecologische innovatie. Een intensievere samenwerking tussen landbouw en omgevingsadministraties bij de uitwerking van regelgeving kan tegenstrijdigheden opheffen. Inspanningen om een samenwerking op te zetten tussen onderwijsbeleid (als verantwoordelijke voor formele educatie) en de dienst Ontwikkeling (als verantwoordelijke voor de non-formele educatieprogramma's) kunnen voor een efficiëntere werking zorgen, door bv. gezamenlijk middelen in te zetten voor de bijscholing in agro-ecologie van leerkrachten en lesgevers in secundair en non-formeel onderwijs. Een veelgenoemd aspect dat over de beleidsdomeinen én sectoren heen dient behandeld te worden, is hoe (agro-ecologische) landbouwers, die vaak al overbevraagd zijn, kunnen worden ondersteund, al dan niet financieel, in hun educatieve rol.

Ten tweede biedt ook de samenwerking met organisaties in de ons omliggende regio's en landen waar agro-ecologie wel al meer is ingebed in educatie en de landbouwpraktijk kansen. Samenwerking tussen de verschillende actoren zal cruciaal zijn om de integratie van agro-ecologische principes en competenties in educatie voor landbouwers in een hogere versnelling te krijgen.

ONDERSTEUN DE UITBOUW VAN LERENDE NETWERKEN

Een algemeen knelpunt om het potentieel van agro-ecologie ten volle te benutten is gelinkt aan het feit dat agro-ecologie nog steeds een onbekend en moeilijk te vatten begrip is. Daarnaast ontbreekt het in het huidige landbouwonderwijs ook aan focus op de 6 kerncompetenties. Ondanks een duidelijke interesse in agro-ecologie bij verschillende, uiteenlopende actoren, werd vaak aangegeven dat het niet eenvoudig is om toegang te krijgen tot specifieke kennis en vaardigheden. Vaak wordt hun zoekproces belemmerd omdat ze geïsoleerd zijn binnen hun omgeving en moeten opboksen tegen weerstand en scepticisme. Deze zoektocht naar gelijkgezinden vertaalde zich in een uitgesproken vraag naar netwerken. Voor formele en non-formele educatie werd de nood aan netwerken van docenten om kennis, ervaringen, vaardigheden en ook zeer concreet lesmateriaal uit te wisselen zeer helder gesteld. Daarnaast is er zeker ook nood aan meer 'gemengde' netwerken, waarbij agro-ecologische voorbeeldbedrijven die openstaan voor educatie vlotter in contact komen met docenten of andere actoren, en als inspirerende voorbeelden kunnen dienen voor studenten. Voor informele educatie tenslotte, is er nood aan netwerken van collega-landbouwers om elkaar te inspireren en kennis uit te wisselen over agro-ecologie en zo de 6 kerncompetenties aan te scherpen.

De zoektocht naar gelijkgezinden met interesse voor agro-ecologie, uit zich in een uitgesproken vraag naar netwerken

Elk van deze netwerken vraagt ondersteuning bij de opstart en de uitbouw, waarbij zowel de landbouw- als onderwijssector zijn rol heeft te spelen. Netwerken bouwen vaak op vertrouwen en een goede verstandhouding tussen de netwerkpartners, wat wordt bevorderd door een zekere continuïteit in de netwerken. Verder is niet enkel de logistieke organisatie van het netwerk, maar ook de rol van facilitator of netwerkbegeleider van groot belang.

MAAK RUIMTE VOOR VERNIEUWENDE LESVORMEN

Onder de bevraagde actoren bleek er heel wat unanimiteit over het belang van de 6 kerncompetenties om meer weerbaar te zijn ten opzichte van huidige en toekomstige uitdagingen in de landbouw. Er is echter meer onenigheid over of deze competenties momenteel voldoende ontwikkeld worden bij (toekomstige) landbouwers.

Op de vraag hoe educatie er dan wel moet uitzien om deze kerncompetenties te ontwikkelen, bieden we een aantal concrete aanknopingspunten. In de eerste plaats, en zoals eerder aangegeven, streven we naar een kadering van landbouwproductie binnen het volledige agrovoedingssysteem,

waarbij interdisciplinariteit en een systeemaanpak een centraal gegeven vormen.

Kerncompetenties worden ontwikkeld door landbouwproductie binnen het volledige agro-voedingssysteem te kaderen en te focussen op ervaringsgericht en actief leren.

Ten tweede streven we naar een evenwicht tussen ervaren, theorie, en het verwerven van praktische vaardigheden⁵. Om het ontwikkelen van de 6 kerncompetenties te bevorderen, pleiten we daarom voor een andere manier van lesgeven. Educatie en leren moeten verschuiven van een aanpak gestoeld op theorie (theory-centred approach), waarbij studenten als het ware aan de zijlijn staan, naar een actie-georiënteerde aanpak, waarbij studenten en lesgevers worden ingebed in de context van landbouw en landbouwgemeenschappen. De focus komt hierbij te liggen op ervaringsgericht leren⁶ en actief leren⁷. Bijvoorbeeld, probleemoplossende activiteiten, case studies, en stages helpen om leerervaringen in het veld op te doen, en maken het mogelijk om de interacties tussen de componenten van het systeem te benadrukken. Dit is uitermate relevant voor agro-ecologie, waarbij we de focus willen leggen op systeemdenken.

Voor formele en non-formele educatie vertaalt dit zich in bijvoorbeeld meer ruimte voor stages en/of projectwerk, en het maken van kleine aanpassingen in de schoolinfrastructuur (bv. kleine proefveldjes met alternatieve teelten, (gedeelte) biologische productie, ...). Docenten met voldoende praktijkervaring zijn in deze context van groot belang.

Dergelijke lesvormen zijn bovendien niet louter beperkt tot formele en non-formele educatie, maar er bestaan ook mogelijkheden voor een meer actie-georiënteerde aanpak binnen de context van informele educatie, om de voorgestelde competenties verder te ontwikkelen. Een voorbeeld hiervan zijn bedrijfsrondleidingen voor en door collega-landbouwers, waarbij de bedrijfsvoering in detail wordt bediscussieerd.

5 Francis et al (2011). *Innovative Education in Agroecology: Experiential Learning for a Sustainable Agriculture*, Critical Reviews in Plant Sciences, 30:1-2, 226-237.

6 Kolb (1984). *Experiential Learning. Experience as the sources of learning and development*. New Jersey Prentice Hall.

7 Revans, R. (1998). *ABC of Action Learning: Empowering managers to act and to learn from action*. Lemons & Crane.

4 / ACTIEF ONTWIKKELEN VAN EEN STIMULEREND LANDBOUWBELEID

Landbouweducatie is een complex veld, met veel verschillende actoren die dit educatieve landschap vormgeven en benutten. Uit bovenstaande aanbevelingen blijkt dat hierin een belangrijke rol weggelegd is voor het Departement Landbouw en Visserij. Wij geven hier dan ook 3 concrete acties mee voor een stimulerend landbouwbeleid.

Als eerste pleiten we voor het ontwikkelen van een visie op agro-ecologie in de Vlaamse landbouwcontext. Onbekend is onbemand, en dat is ook het geval voor agro-ecologie. Een eerder sceptische houding ten opzichte van agro-ecologische principes in de landbouwsector beïnvloeden vaak (formele en non-formele) opleidingsprogramma's, en de mentaliteit van docenten en studenten, maar heeft ook een invloed binnen informele educatie. Alternatieve vormen van landbouw worden nog vaak beschouwd als weggelegd voor enkelingen of hobby-landbouwers. Dit scepticisme wordt veelal nog versterkt door de onduidelijkheid die heerst omtrent het concept agro-ecologie, op alle niveaus en over de verschillende aanbieders van educatie heen.

Het landbouwbeleid kan een voortrekkersrol opnemen in de ontwikkeling van een visie op agro-ecologie in Vlaamse context.

Een eerste noodzakelijke stap is dus een verdere verduidelijking van agro-ecologie, zodat de waarde van dit concept helder wordt voor alle actoren in het landbouw- en voedingssysteem. Dit concept dient betekenis te krijgen voor de Vlaamse landbouwcontext, onderbouwd met goede praktijkvoorbeelden, die verder kunnen verduidelijken wat wel en wat niet agro-ecologisch is. Nu wordt agro-ecologie nog te veel gelinkt aan zeer kleinschalige landbouw en een puur niche verhaal, maar dit concept kan veel rijker toegepast worden in de context van de Vlaamse landbouwer. Rekening houdend met de eerdere aandacht voor samenwerking tussen verschillende actoren, is het ook hier noodzakelijk dat deze visie ontwikkeld wordt in samenwerking met alle relevante actoren binnen landbouw en voeding. We zien hier echter wel een voortrekkersrol weggelegd voor het landbouwbeleid samen met de diverse landbouw- en voedingsactoren.

Ten tweede, willen we de opname van 'agro-ecologie' (concept, principes, competenties) in het aanbod van vormingen/opleidingen/ ... in de non-formele educatie stimuleren. Het opleidingsaanbod in non-formele educatie wordt enerzijds bepaald door de opleidingscentra zelf en anderzijds door de regelgeving van Departement Landbouw en Visserij via de subsidiëring van opleidingen. Overleg tussen de erkende opleidingscentra en de dienst Ontwikkeling (Afdeling Ondernemen en ontwikkelen) over lesinhouden en aanpak is dus noodzakelijk.

De Dienst Ontwikkeling speelt een belangrijke rol in het non-formele opleidingsaanbod. Dit biedt kansen om het aanbod 'agro-ecologie' hierin te stimuleren.

De Dienst Ontwikkeling van het Departement Landbouw en Visserij bepaalt voor welke doelgroep, over welke thema's (ministerieel besluit) en vanaf welk aantal deelnemers overheidssteun wordt verleend voor een opleiding. Deze regelgeving kan worden aangepast door bv. agro-ecologie op te nemen als verplicht onderdeel van de starterscursus A/B. Eventueel kan hier ook gekeken worden naar voorbeelden uit naburige landen. Bijvoorbeeld, in Nederland en Frankrijk zijn nu duidelijke initiatieven genomen om respectievelijk in te zetten op natuur-inclusieve landbouw en agro-ecologie in vorming van land- en tuinbouwers. Verder kunnen cursisten ook gesensibiliseerd worden via bestaande kortere cursussen, bijvoorbeeld de fytolientie. Concreet voor de fytolientie hoeft niet noodzakelijk gewacht te worden op een aanpassing van de regelgeving. Opleidingscentra hebben momenteel reeds de vrijheid om 1 van de 4 uren zelf in te vullen qua inhoud.

Ten derde pleiten we ervoor om een aantal bestaande initiatieven verder uit te bouwen en te ondersteunen. Concreet denken we hierbij aan de werkgroep 'bio en agro-ecologie in onderwijs'. In deze werkgroep werken het Departement Landbouw en Visserij, Departement Omgeving, de onderwijskoepels, Boerenbond, Landwijzer, CCBT, Bioforum en ILVO reeds samen om leerkrachten en scholen te motiveren om bio en agro-ecologie in het curriculum op te nemen, momenteel echter met beperkte middelen. Zij organiseren reeds twee inspirerende studiedagen rond de integratie van bio en agro-ecologie in het secundair onderwijs en proberen de uitbouw van een netwerk van leerkrachten te ondersteunen. Indien deze werkgroep kan beschikken over voldoende middelen, kan de groep een project trekken dat de integratie van agro-ecologie in het Vlaamse land- en tuinbouwonderwijs bevordert en ondersteunt.

Het Departement Landbouw en Visserij kan bestaande initiatieven voor de integratie van agro-ecologie in secundair onderwijs en informele educatie verder ondersteunen.

Meer gericht op informele educatie vinden we inspiratie bij de Biobedrijfsnetwerken in Vlaanderen en Farmer Field Schools in het buitenland, die mooi weergeven hoe de eerder vermelde lerende netwerken voor landbouwers vorm kunnen krijgen. Hun aanpak is gestoeld op het principe van leren tussen gelijken (peer-to-peer learning), waarbij landbouwers in de eerste plaats van elkaar leren. Hierbij worden kleine groepjes van landbouwers samengebracht om elkaars bedrijfsvoering te bekijken en te bespreken, al dan niet gelinkt aan specifieke sectoren of thema's. Wetenschappers of specialisten kunnen betrokken worden in deze groepen, maar dan eerder als 'gelijke', en niet als expert.

